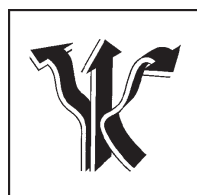

І. О. Брюховецька

**СТРАХУВАННЯ
МАЙНА ГРОМАДЯН:
ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ,
ПРАКТИКА**

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

І. О. БРЮХОВЕЦЬКА

СТРАХУВАННЯ МАЙНА ГРОМАДЯН: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА

Монографія

Київ
2023

УДК 368.01/.04:347.21](477)(02)
Б89

Рецензенти:

Т. Д. Косова, д-р екон. наук, проф., зав. кафедри фінансів, обліку та оподаткування факультету економіки та бізнес-адміністрування Національного авіаційного ун-ту

А. М. Ткаченко, д-р екон. наук, проф., зав. кафедри “Підприємництво, торгівля та біржова діяльність” Національного ун-ту “Запорізька політехніка”

Т. І. Стецюк, канд. екон. наук, доцент кафедри банківської справи та страхування ДВНЗ “КНЕУ імені Вадима Гетьмана”

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 9 від 18.10.23)

Брюховецька І. О.

Б89 Страхування майна громадян: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2023. 372 с.

ISBN 978-617-02-0388-5

Досліджено страхування майна громадян як важливий сегмент майнового страхування. Розглянуто теоретико-методологічні аспекти визначення страхування майна як об'єктивної фінансово-економічної категорії. Розкрито сутність економічної категорії страхового захисту, а також проаналізовано практику здійснення страхування в історичній ретроспективі. Проаналізовано сучасний стан страхування майна громадян і тенденції його розвитку. Розроблено науково-методичні підходи до проєкту урядової програми обов'язкового страхування житлового фонду. Узагальнено та систематизовано напрями активізації розвитку страхування майна громадян в Україні.

Для науковців та практиків, які працюють в галузі страхування, викладачів, студентів, аспірантів, усіх, хто цікавиться проблемами розвитку страхування в Україні.

УДК 368.01/.04:347.21](477)(02)

ISBN 978-617-02-0388-5

© І. О. Брюховецька, 2023
© Міжрегіональна Академія
управління персоналом, 2023

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТРАХУВАННЯ МАЙНА ГРОМАДЯН	6
1.1. Страхові ризики у страхуванні майна громадян	6
1.2. Економічний зміст та класифікація страхування майна громадян	45
1.3. Генеза страхування майна громадян в Україні	55
Розділ 2. СТРАХУВАННЯ МАЙНА ГРОМАДЯН В УМОВАХ РОЗБУДОВИ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНИХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН	67
2.1. Характеристика ринку страхування майна громадян	67
2.2. Визначення попиту і пропозиції на послуги страхування майна громадян	79
2.3. Страхування житла громадян від ризиків природних небезпек	91
Розділ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СТРАХУВАННЯ МАЙНА ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ	113
3.1. Методологія формування організаційно-економічного механізму оцінки якості страхування майна громадян	113
3.2. Удосконалення нормативно-правового забезпечення здійснення страхування майна громадян	125
3.3. Підвищення страхової культури серед учасників процесу страхування майна громадян	137
Висновки	164
Список використаних джерел	171
Додатки.....	184

ВСТУП

Страховання майна громадян є важливим сегментом майнового страхування, яке вирізняється високою соціальною значущістю, забезпечуючи захист майна, необхідного для повноцінної життєдіяльності суспільства.

Реалізація права власності громадян на майно має певні ризики, уникнути яких неможливо. Це вимагає створення системи протидії таким ризикам, що буде спрямована на їх зменшення, обмеження та покриття від їх негативних наслідків. Разом з організаційними, технічними та іншими методами забезпечення захисту майнових інтересів громадян суттєве значення має страхування майна, оскільки при виникненні збитків страхова компанія за укладеними договорами гарантує відповідне відшкодування.

Для України характерним є зростання кількості випадків небезпечних ситуацій та масштабів їх вияву. Як свідчать дані Державної служби України з надзвичайних ситуацій, зростають обсяги збитків, заподіяних стихійними лихами, 44 % з яких, у середньому, становлять збитки, пов'язані з нерухомістю фізичних осіб. Це негативно впливає на економіко-соціальний розвиток країни.

За таких обставин страхування майна громадян в Україні є важливим економічним важелем у гарантуванні фінансової безпеки фізичних осіб на випадок настання непередбачуваних ризикових обставин.

Значний внесок у розробку теоретичних основ майнового страхування зробили зарубіжні вчені, зокрема: Д. Бланд, В. Гаврийський, В. Гейльман, К. Граве, Дж. Діксон, Є. Дюжиков, В. Ідельсон, Є. Коломін, В. Коньшин, Л. Лунц, А. Манес, Л. Мотильов, А. Плєшков, В. Райхер, Л. Рейтман, Ю. Сплєтухов, Д. Фарні, В. Шахов. Питання страхування майна досліджувалися у роботах вітчизняних науковців: В. Базилевича, А. Баранова, К. Воблого, Н. Внукової, О. Гаманкової, В. Груш-

ка, М. Клапківа, Т. Кривошлик, В. Малька, Л. Нечипорук, С. Осадця, Р. Пікус, В. Фурмана, Я. Шумелди та ін.

Віддаючи належне доробку вчених у цій сфері, варто зауважити, що проблема розвитку страхування майна громадян у контексті посилення його соціально-економічної ролі у суспільстві вимагає подальшого дослідження. Насамперед це стосується недостатньо опрацьованої проблематики забезпечення страхового захисту житла громадян, втрата або пошкодження якого призводить до катастрофічних наслідків у житті людини.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТРАХУВАННЯ МАЙНА ГРОМАДЯН

1.1. Страхові ризики у страхуванні майна громадян

У процесі розвитку цивілізації зростає кількість й асортимент матеріальних цінностей для забезпечення комфортного та повноцінного життя людини. Діяльність технологів, маркетологів постійно спрямована на розробку нових виробів та просування їх до споживача. За умов ринкової економіки, де має місце конкуренція, виникають революційно нові, покращені товари наступного покоління та більш функціональні версії матеріальних благ. Щорічно у світі з'являється близько восьми тисяч нових товарів. За таких умов населення у процесі життєдіяльності постійно оновлює і примножує своє майно [1, с. 242–243].

Законодавчо категорія “майно” визначена у Цивільному кодексі України, згідно з яким майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [2, с. 4]. До категорії “майно” належить майно будь-якого виду, незалежно від того, матеріальне воно чи виражене у правах, рухоме чи нерухоме, а також правові документи або документи, які підтверджують право на таке майно або частку в ньому [3, с. 2]. Майно — об'єкти володіння або користування фізичної особи. Нерухомим майном вважається майно, використання якого виключає його переміщення [4, с. 10–12].

Майно громадян виступає предметом договору страхування, під яким у ст. 4 Закону України “Про страхування” розуміються “майнові інтереси, що не суперечать закону і пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування)”. У ранніх редакціях цього Закону майно

визначається як об'єкт страхування. У вузькому розумінні, об'єкт страхування у майновому страхуванні — це будинки, споруди, врожай, худоба, автомашини, домашнє майно тощо [5, с. 247–258].

У страхуванні майна виокремлюють такі його групи, що можуть бути забезпечені страховим захистом [6]:

- нерухоме майно — споруда, квартира, окрема кімната в будинку/квартирі, земельна ділянка, що належить страхувальнику на правах власності, у тому числі придбані у кредит, є предметом іпотеки, а також передані страхувальником в іпотеку для забезпечення виконання зобов'язання іншої особи-боржника або ж отримані страхувальником за договором оренди або знаходяться у тимчасовому користуванні чи розпорядженні на інших законних підставах; зовнішнє і внутрішнє оздоблення; інженерні комунікації й обладнання;

- рухоме майно — меблі, електронна та побутова техніка, особисті речі, інше майно, що належить страхувальнику на правах власності, членам його сім'ї та особам, які мешкають разом із страхувальником і ведуть спільне господарство, у тому числі придбане у кредит або розстрочку, і є предметом застави, або рухоме майно, що використовується або яким страхувальник розпоряджається на законних підставах;

- інше майно — готівка, ювелірні вироби, дорогоцінне та напівдорогоцінне каміння без оправ і в оправі, твори мистецтва, документи, антикваріат, колекції, об'єкти незавершеного будівництва, у деяких випадках — транспортні засоби й інше за узгодженням сторін (страховика і страхувальника) на визначених умовах з урахуванням відповідних особливостей;

- транспортні засоби, тварини. На практиці страхування транспортних засобів і тварин, що належать громадянам, є самостійними видами майна, що може бути застрахованим на умовах окремих правил.

Майно пов'язано з економічною категорією “власність”. Право власності — це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном. У процесі реалізації права власності на майно створюються

передумови появи ризиків. Власник несе тягар утримання належного йому майна і ризиків.

Причини виникнення ризиків досліджували відомі українські вчені, зокрема, В. Вітлінський, С. Наконечний [7; 8]. За останні роки з'явилася низка праць, в яких розглядається теорія ризику та практичні аспекти. Найґрунтовніші з них належать таким авторам, як В. Глущенко, М. Клапків, П. Грабовий [9–11]. Математичні методи оцінки ризику досліджені у працях В. Вітлінського, О. Ястремського [12; 13].

Поняття “ризик” тлумачиться неоднозначно. Американські економісти П. Самуельсон, П. Хейне визначають ризик як відхилення від очікуваного ходу подій, його джерело — невизначеність. Цю думку поділяє науковець Н. Соколинська: “Ризики утворюються від відхилень дійсних даних від оцінки нинішнього стану і майбутнього розвитку. Ці відхилення можуть бути позитивними і негативними” [14, с. 6]. Як зазначає І. Балабанов, ризик — це подія, що може статися або не статися [15, с. 22]. Отже, ризик дорівнює невизначеності.

У статті 7 Закону України “Про страхування” зазначається, що: “страховий ризик — певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання” [16]. Під страховим ризиком В. Глущенко розуміє “вірогідність настання та (або) обсяг збитку (в результаті обумовленої заздалегідь події), які спираються на статистичні дані (або) можуть бути розраховані з достатньо високою точністю, визначеною для конкретного цінного паперу або операції” [9, с. 17]. Нечипоренко В. вважає, що: “Страховий ризик — випадкова, небажана подія, на настання якої проводиться страхування” [17, с. 41]. Таке саме визначення страхового ризику подається у правилах страхування, що затверджуються Національною комісією, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Наприклад, відповідно до правил добровільного страхування майна ЗАТ “Страхова компанія “Українська страхова група”, страховий ризик — подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання, що призвела до майно-

вих збитків страхувальника (вигодонабувача) стосовно застрахованого майна [18]. Щодо власне майнових ризиків, то вітчизняні науковці трактують їх як такі, що виявляються на об'єктах та в інтересах власників певних видів майна.

Отже, ризики майна фізичних осіб — це вірогідність настання збитку пошкодження або втрати майнових об'єктів унаслідок непередбачуваних подій, зумовлених природними, техногенними, соціально-економічними, медико-біологічними чинниками.

Ризики, що супроводжують майно, різняться залежно від об'єкта. Для нерухомого майна (споруд, квартир, окремих кімнат, земельних ділянок, зовнішнього і внутрішнього оздоблення) та рухомого (меблів; електронної та побутової техніки; особистих речей; іншого майна, що належить на правах власності), притаманні: пожежа, удар блискавки, вибух; падіння пілотованих літаючих об'єктів; стихійні явища; аварії водопровідної, опалювальної систем та енергопостачання; протиправні дії третіх осіб. Для іншого майна (готівки, ювелірних виробів, дорогоцінного та напівдорогоцінного каміння без оправ і в оправі, творів мистецтва, документів, антикваріату, колекцій) існує загроза таких ризиків: стихійні явища; транспортна пригода; виникнення кракелюрів; неналежне упакування, що призвело до пошкоджень; неправильна оцінка експерта; протиправні дії третіх осіб (у тому числі артнепінг). Для різних транспортних засобів характерними є такі ризики [19, с. 51–59]:

- для наземного: дорожньо-транспортна пригода; пожежа, вибух; стихійне явище; падіння дерев та інших предметів; зіткнення з тваринами; протиправні дії третіх осіб;
- для водного: загальна аварія судна; пожежа, вибух; стихійне явище; зіткнення з іншими засобами водного транспорту, плаваючими предметами, підводними або надводними перешкодами (у тому числі крига, посадка на мілину); протиправні дії третіх осіб (включаючи піратські дії); знищення за наказом влади;
- для повітряного: авіакатастрофа; зникнення безвісти; аварійна (вимушена) посадка; зіткнення з нерухомими

або рухомими об'єктами; стихійні явища; аварія двигунів, навігаційного та іншого обладнання; протиправні дії третіх осіб.

Тваринам як виду майна фізичних осіб можуть загрозовувати: інфекційні хвороби; пожежа, удар блискавки, вибух; стихійне явище; нещасні випадки (травма, отруєння, падіння в ущелину, потрапляння під рухомий транспортний засіб, асфіксія тощо), вимушений забій; напад диких тварин, укуси змії або отруйних комах; викрадення та знищення внаслідок пошкодження від таких дій.

У сучасному світі кількість ризиків, що загрозовують майну громадян, постійно зростає. Науково-технічний прогрес, освоєння природних ресурсів, застосування більш досконалих технологій виробництва через розвиток матеріальної культури, зумовлюють як виникнення нових, так і посилення вже відомих видів ризиків. Глобальні процеси у природній, техногенній сферах стимулюють розвиток надзвичайних ситуацій і знижують захищеність людини. Загальний збиток від 15 катастроф, що відбулися у світі за останні два десятиліття, завдали матеріального збитку на понад 500 млрд дол. (загальні збитки за 2022 р. — див. дод. 1). Природні катастрофи з року в рік призводять до значних матеріальних збитків (табл. 1.1).

Збільшення масштабів наслідків надзвичайних ситуацій природного характеру свідчить про тенденцію підвищення ризиків небезпечних природних явищ. Надзвичайні ситуації часто відрізняються глобальним характером і наслідки від них поширюються на території кількох суміжних країн. Зменшення результатів дії таких небезпечних явищ можливе за міжнародного співробітництва.

В епоху глобалізації та бурхливого розвитку технологій забезпечення безпеки майна населення знаходиться у центрі наукових досліджень багатьох галузей.

Це не дивно з огляду на те, що загрози для майна сьогодні охоплюють широкий спектр: від фізичного впливу, такого як природні катастрофи та крадіжки, до цифрових атак та економічних ризиків.